

РОЗДІЛ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК: 342

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.8>

ПАРАДИГМА ІМПЛІКАТИВНОГО ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ДЕМОКРАТІЇ ТА КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ: КЛЮЧОВІ ЦІННОСТІ

Берч В.В.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3837-4724>*

Берч В.В. Парадигма імплікативного взаємозв'язку демократії та конституціоналізму: ключові цінності.

У науковій статті розглянуто та проаналізовано ключові цінності парадигми імплікативного взаємозв'язку демократії та конституціоналізму.

Визначено, демократія характеризується вагомими вигодами не лише національного рівня, але й міжнародного масштабу, серед яких забезпечення сталого економічного розвитку, існування різних форм власності, конституювання основоположних прав, інтересів та свобод, їх належний захист надійними механізмами, гарантії безпекового характеру, розвиток громадянського суспільства.

Підкреслено, поняття конституції та демократії мають імплікативний зв'язок у рамках доктрини конституціоналізму, яка розглядає конституцію як засіб демократії шляхом застосування формули «демократія через закон». Такою є ідея конституції, яку несе конституціоналізм, і яка робить її доктриною демократії.

Встановлено, що ключовими цінностями конституціоналізму є: фактичне функціонування принципу верховенства права; поділ влади та реальне існування механізму стримувань та противаг, котрий запобігає монополізації влади (оскільки цей розподіл повноважень міститься в самій конституції, він стає ефективним інструментом для забезпечення конституціоналізму); відповідальна та підзвітна влада, котра служить народу, який її обирає (якщо уряд не виправдовує очікувань електорату, повноваження таких органів державної влади та місцевого самоврядування припиняються шляхом голосування на демократичних виборах за більш достойних обранців на ці посади); концепція народного суверенітету, яка передбачає, що державні органи отримують свою легітимність від народу (навіть якщо існує певний суверенний суб'єкт, який уповноважений керувати державними справами, «остаточний» суверенітет належить народу, а влада такого суверенного утворення походить від громадськості); забезпечення прав та свобод людини і громадянина; права особи мають бути належним чином захищені, тоді конституціоналізм процвітатиме; незалежність судової влади є сутністю будь-якої ліберальної демократії та основою вільного суспільства; судова влада є захисником верховенства права.

Визначено, демократія як правова категорія та концепція в цілому піддається неоднозначному тлумаченню та розумінню сучасними науковцями у деяких аспектах. Водночас, є ті грані демократії, стосовно яких дослідники все ж значною мірою одностайні в думці. Це насамперед твердження, котре вже фактично стало пустолодом, про те, що демократія має тісний взаємозв'язок із конституціоналізмом та його засадничими цінностями, концепцією народного суверенітету, а також державним будівництвом.

Ключові слова: конституція, конституціоналізм, верховенство права, демократія, народний суверенітет, народовладдя, виборче право, державна влада, конституційно-правове регулювання, права і свободи.

Berch V.V. The implicative relationship paradigm of democracy and constitutionalism: key values.

The scientific article examines and analyzes the key values of the paradigm of the implicative relationship between democracy and constitutionalism.

It has been determined that democracy is characterized by significant benefits not only on the national level, but also on an international scale, including the provision of sustainable economic development, the existence of various forms of ownership, the establishment of fundamental rights, interests and freedoms, their proper protection by reliable mechanisms, security guarantees, and the development of civil society.

It is emphasized that the concepts of constitution and democracy have an implicative relationship within the framework of the doctrine of constitutionalism, which considers the constitution as a means of democracy by applying the formula “democracy through law”. Such is the idea of the constitution which constitutionalism carries, and which makes it the doctrine of democracy.

It was established that the key values of constitutionalism are: the actual functioning of the principle of the rule of law; separation of powers and the real existence of a mechanism of checks and balances that prevents the monopolization of power (since this division of powers is contained in the constitution itself, it becomes an effective tool for ensuring constitutionalism); responsible and accountable government that serves the people who elect it (if the government does not live up to the expectations of the electorate, the powers of such state and local government bodies are terminated by voting in democratic elections for more worthy elected officials for these positions); the concept of popular sovereignty, which assumes that state bodies derive their legitimacy from the people (even if there is a certain sovereign entity that is authorized to manage state affairs, the “ultimate” sovereignty belongs to the people, and the power of such a sovereign entity comes from the public); ensuring human and citizen rights and freedoms; the rights of the individual must be properly protected, then constitutionalism will flourish; the independence of the judiciary is the essence of any liberal democracy and the basis of a free society; the judiciary is the defender of the rule of law.

It has been determined that democracy as a legal category and concept as a whole is subject to ambiguous interpretation and understanding by modern scientists in some aspects. At the same time, there are those aspects of democracy on which researchers are largely unanimous in their opinion. First of all, this is an assertion, which has actually become empty, that democracy has a close relationship with constitutionalism and its basic values, the concept of popular sovereignty, as well as state building.

Key words: constitution, constitutionalism, rule of law, democracy, people’s sovereignty, people’s power, suffrage, state power, constitutional and legal regulation, rights and freedoms.

Постановка проблеми. Вивчення основ демократії, причинно-наслідкового зв’язку процесів та явищ, що відбуваються у її контексті, є надзвичайно важливим для визначення стратегічних напрямків розвитку демократичних начал у кожній державі. Без сумнівів, демократія характеризується вагомими вигодами не лише національного рівня, але й міжнародного масштабу, серед яких забезпечення сталого економічного розвитку, існування різних форм власності, конституювання основоположних прав, інтересів та свобод, їх належний захист надійними механізмами, гарантії безпекового характеру, розвиток громадянського суспільства [1].

Найбільш вдалою моделлю побудови державної системи станом на сьогодні вважається, власне, конституціоналізм [2, с. 248]. З огляду на зазначене, дослідження парадигми імплікативного взаємозв’язку демократії та конституціоналізму набуває особливого змісту як в теоретичному, так і в практичному значенні.

Стан опрацювання. Проблематика здійснення конституційно-правового аналізу демократії та конституціоналізму, їх витоків та взаємозв’язку, була предметом дослідження таких учених як: М. Баймуратов, Ю. Барабаш, О. Батанов, Д. Белов, Ю. Бисага, О. Бориславська, А. Крусян, О. Марцеляк, Ю. Мірошниченко, М. Онішук, В. Погорілко, О. Скрипнюк, О. Совгіря, П. Стецюк, О. Тодика, Ю. Тодика, В. Федоренко, О. Фрицький, Ю. Шемшученко та ін.

Метою статті є дослідження ключових цінностей парадигми імплікативного взаємозв’язку демократії та конституціоналізму.

Виклад основного матеріалу. З юридичної точки зору термін «конституція» охоплює будь-який документ, що регулює статус держави, незалежно від того, чи передбачає він поділ влади або єдність державно-владних повноважень, визнає основні права та свободи, обмежує або ж декларує свавілля. Очевидно, що в такому розумінні конституція не означає демократію, а конституціоналізм є лише доктриною, яка заявляє про необхідність формальної конституції.

Поняття конституції та демократії мають імплікативний зв'язок у рамках доктрини конституціоналізму, яка розглядає конституцію як засіб демократії шляхом застосування формули «демократія через закон». Такою є ідея конституції, яку несе конституціоналізм, і яка робить її доктриною демократії.

З точки зору А. Крусян поняття «конституціоналізм» має три виміри – юридичний, політичний та філософсько-історичний. У першому випадку, юридичному контексті, учена пропонує розуміти зазначений феномен у вузькому (існування державної влади відповідно до конституційних принципів) та широкому (складна система політико-правового характеру) [3, с. 72].

Науковець П. Стецюк зазначає, що поняття «конституціоналізм» варто розглядати у вузькому та широкому сенсі. При цьому у першому випадку зазначене поняття доцільно розуміти у юридичному значенні як:

1. специфіку здійснення державної влади, котра обмежується основним законом держави;
2. вчення, котре має своїм предметом конституцію, яка регламентує особливості взаємодії держави та суспільства;
3. здійснення державної політики із застосуванням конституційно-правових механізмів.

Що ж до широкого тлумачення, то конституціоналізм є не лише політико-правовою доктриною, ідеєю, але і практикою застосування у державах світу [4, с. 7].

На думку М. Шаповала, поняття «конституціоналізм» уособлює ідеологію політичного та правового спрямування, особливості здійснення державно-владних повноважень у межах, визначених конституцією, а а також фундаментальні напрацювання відповідно до того чи іншого історичного періоду розвитку держави та суспільства [5, с. 17]. Справді, основою конституціоналізму у тій чи іншій державі завжди є певна конституційна ідеологія, під якою варто розуміти фундаментальні (засадничі) принципи, ідеї, концепції, доктрини, котрі виникають та розвиваються в тандемі з конституційною державою [6, с. 179].

Демократія та конституціоналізм є тісно пов'язаними правовими явищами. Так, конституціоналізм є однією із фундаментальних засад функціонування демократичних основ держави. Його ключовими ознаками у цьому контексті виступають такі:

1. існування механізму стримувань і противаг, ефективний розподіл державно-владних повноважень між інституціями;
2. здійснення державних функцій відповідно до конституційних приписів та інших норм чинного законодавства, з урахуванням встановленого у державі правопорядку;
3. законодавче закріплення ідеї народного суверенітету та вплив цієї концепції на діяльність органів державної влади;
4. встановлення обмежень державної влади, виходячи із задекларованих прав та свобод людини і громадянина;
5. функціонування представницької демократії, що знаходить свій вияв у обранні народом осіб до органів державної влади та місцевого самоврядування шляхом виборів, котрі відбуваються на демократичних засадах з дотриманням принципів загальності, періодичності, гласності тощо [7, с. 18].

Висновки. Ключовими цінностями конституціоналізму є такі:

- фактичне функціонування принципу верховенства права;
- поділ влади та реальне існування механізму стримувань та противаг, котрий запобігає монополізації влади; оскільки цей розподіл повноважень міститься в самій конституції, він стає ефективним інструментом для забезпечення конституціоналізму;
- відповідальна та підзвітна влада, котра служить народу, який її обирає; якщо уряд не виправдовує очікувань електорату, повноваження таких органів державної влади та місцевого самоврядування припиняються шляхом голосування на демократичних виборах за більш достойних обранців на ці посади;
- концепція народного суверенітету, яка передбачає, що державні органи отримують свою легітимність від народу; навіть якщо існує певний суверенний суб'єкт, який уповноважений керувати державними справами, «остаточний» суверенітет належить народу, а влада такого суверенного утворення походить від громадськості;
- забезпечення прав та свобод людини і громадянина; права особи мають бути належним чином захищені, тоді конституціоналізм процвітатиме;
- незалежність судової влади є сутністю будь-якої ліберальної демократії та основою вільного суспільства; судова влада є захисником верховенства права.

Демократія як правова категорія та концепція вцілому піддається неоднозначному тлумаченню та розумінню сучасними науковцями у деяких аспектах. Водночас, є ті грані демократії, стосовно яких дослідники все ж значною мірою одностайні в думці. Це насамперед твердження, котре вже фактично стало пустолозатом, про те, що демократія має тісний взаємозв'язок із конституціоналізмом та його засадничими цінностями, концепцією народного суверенітету, а також державним будівництвом.

Список використаних джерел:

1. Developing democracy: concepts, measures, and empirical relationships. Dr Todd Landman. Centre for Democratic Governance. Department of Government University of Essex Wivenhoe Park Colchester, Essex CO4 3SQ. United Kingdom. URL: <http://www.idea.int/resources/analysis/upload/developing-democracy-landman.pdf> (date of application: 12.11.2022).
2. Бориславська О. Сутність конституціоналізму: конституціоналізм як ідеологія, доктрина і практика обмеженого правління. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2015. Вип. 61. С. 247–256.
3. Крусян А. Сучасний український конституціоналізм: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2010. 560 с.
4. Стецюк П. Конституційний Суд України як суб'єкт формування сучасного українського конституціоналізму (до постановки проблеми). *Право України*. 2010. №6. С. 70–74.
5. Шаповал В. Сучасний конституціоналізм: монографія. К: Салком; Юрінком Інтер, 2005. 560 с.
6. Стецюк П. Про дефініцію категорії «конституціоналізм». *Вісник Львів, ун-ту. Серія юридична*. 2004. Вип. 39. С. 171–180.
7. Kresak P. Porovnavacie statne pravo. Bratislava: Univerzita Komenského, 1992. 454 с.